

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглядається місце і роль економічної безпеки акціонерних товариств у системі національної безпеки, пропонується формувати систему економічної безпеки акціонерного товариства, механізм якої включав би державну і недержавну складові.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека держави, економічна безпека акціонерного товариства, недержавна система безпеки.

Рассматривается место и роль экономической безопасности акционерных обществ в системе национальной безопасности, предлагается формировать систему экономической безопасности акционерного общества, механизм которой включал бы государственную и негосударственную составляющие.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность государства, экономическая безопасность акционерного общества, негосударственная система безопасности.

In the article a place and role of economic security of joint-stock companies is examined in the system of national safety, it is suggested to form the system of economic security of joint-stock companies, the mechanism of which includes state and non-state constituents.

Key words: national safety, economic security of the state, economic security of joint-stock company, non-state system of safety.

Постановка проблеми. Динамічність змін, які проходять у суспільстві та сучасному світі, безпосередньо впливають на стан національної безпеки України, змушують суб'єктів безпеки, науковців та практиків знаходити адекватні відповіді на нові виклики і загрози.

Основна стратегія міжнародного співтовариства та міжнародної політики у ХХІ столітті – це формування нової системи безпеки як найважливішого засобу самозбереження людства. Такий підхід вимагає зміни наукового світогляду щодо національної економічної безпеки та ролі в ній економічної безпеки підприємств, особливо акціонерних і перегляду механізмів взаємодії.

Стан дослідження. Природа безпеки має глибокі історичні корені. За останні десятиріччя значення терміна «безпека» значно розширилось, а роль безпеки, особливо економічної у життєдіяльності держави і підприємств, суттєво зросла.

Проблемам національної економічної безпеки держави та економічної безпеки підприємств присвячена значна кількість наукових

праць, зокрема наукові роботи О. Власюка, В. Предборського, А. Сухурокова, В. Мунтяна, П. Пригунова, В. Крутова, Н. Реверчук, Л. Шемаєва та ін. Проте серед дослідників, особливо серед українських, поки що не сформовано єдиної теоретичної і методологічно-обґрунтованої точки зору щодо сутності та змісту економічної безпеки як держави, так і підприємства. Крім того, значення і місце економічної безпеки акціонерних товариств у системі національної безпеки та механізми взаємодії залишаються ще недостатньо дослідженими.

Мета дослідження полягає у вивченні ролі економічної безпеки акціонерних товариств у системі національної економічної безпеки та розробці і теоретичному обґрунтуванні механізму функціонування системи економічної безпеки АТ, яка б передбачала недержавну і державну складові.

Виклад основних положень. З переходом в Україні від планової до ринкової економіки докорінним чином змінилися умови функціонування вітчизняної економіки. Якщо за радянської системи економічних відносин понад 90% валового внутрішнього продукту формували підприємства з державною формою власності, то активізація процесів приватизації та роздержавлення зменшили цю частку менше, ніж до 10%. У структурі суб'єктів господарювання на даний час акціонерні товариства складають 2,53%, проте виробляють понад 75% ВВП України [3]. Акціонерні товариства зосереджують більш ніж 60% промислово-виробничого потенціалу країни [1, с. 8]. На їх діяльність припадає 33,4% основних засобів, 43,4% оборотних активів галузей економіки, 50,2% чистого прибутку від операційної діяльності, 58,2% прибутку від звичайної діяльності до оподаткування [4, с. 245].

Нормальне функціонування і розвиток сфери підприємництва в економіці будь-якої країни вимагає відповідних умов, що забезпечують ці процеси. Однією з найважливіших є економічна безпека підприємництва, в тому числі акціонерних підприємств. Особливо, коли ці підприємства мають такий визначальний вплив на валовий внутрішній продукт держави і є бюджетоутворюючими.

Для України економічна безпека – це не просто питання нейтралізації загроз національній економіці, це питання незалежності держави.

Для дослідження ролі економічної безпеки акціонерних товариств у системі національної економічної безпеки та механізмів їх взаємодії необхідно розглянути саму сутність поняття «економічна безпека» через його внутрішню структуру. Так, російський економіст В. Сенчагов досліджує її зв'язок із поняттями «розвиток» і «стійкість». На його думку, ці поняття є одними з основних компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, то в неї різко скорочується можливість виживання та пристосування до внутрішніх і зов-

нішніх загроз. Стійкість економіки відображає міць і надійність її елементів, здатність витримувати внутрішні і зовнішні навантаження.. Чим стійкіша економічна система, тим життєздатніша економіка, а значить, і оцінка її безпеки буде вищою. Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами системи призводить до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного [10, с. 89]. Ряд дослідників вважають, що основними структурними елементами економічної безпеки є: економічна незалежність, економічна стабільність та економічне розширене відтворення [9, с. 4]. Подібної думки притримується і О. Власюк, який до таких елементів відносить: самодостатність, стійкість та розвиток [2, с. 40]. Діаметрально протилежним є підхід Г. Мінаєва, який виходить з того, що найважливішими функціями життєдіяльності соціально-економічної системи є розвиток і безпека. Це дві взаємопов'язані сторони одного процесу і одночасно діалектично протилежні. Кожна з них має власні методи і засоби забезпечення. Розвиток є первинною функцією, а безпека другорядною, і призначена забезпечити розвиток шляхом протидії загрозам. Однак другорядний характер не зменшує її ролі, оскільки без забезпечення безпеки будь-яка людська діяльність виявляється позбавленою сенсу [8, с. 41–43].

Таким чином, є два підходи до структури сутності і змісту категорії «безпека». Перший передбачає, що безпека включає в себе ряд елементів, у тому числі й розвиток. Саме через них безпека проявляється як властивість системи, як її функція і є основою життєдіяльності соціально-економічної системи. За такого підходу будь-яка діяльність може розглядатися як складова забезпечення економічної безпеки. З точки зору діалекти це в принципі неможливо. Крім того, неможливо для економічної безпеки як науки сформулювати власний предмет дослідження.

Інший підхід передбачає практичну рівноправність функцій розвитку і безпеки у життєдіяльності соціально-економічної системи. За таких умов, незважаючи на те, що автором цього підходу не розкрито внутрішню структуру цих понять, економічна безпека як наукова галузь має власний предмет досліджень.

Проаналізувавши викладені вище підходи, слід у принципі погодитися з підходом Г. Мінаєва і висловити власну думку щодо структури понять «розвиток» та «безпека». Так, основними структурними елементами, які найповніше розкривають сутнісну та змістовну природу:

1. Функції розвитку є:

а) *економічна незалежність* (наявність необхідних ресурсів та можливостей, які дозволяють власнику чи суб'єкту управління вести рівноправні ділові стосунки);

б) *економічне розширене відтворення* (наявність необхідних кількісних і якісних перетворень, які забезпечують реалізацію економічних інтересів).

2. Функції економічної безпеки є:

а) *самодостатність* (наявність необхідних ресурсів та можливостей їх застосування як мінімум на рівні, достатньому для забезпечення реалізації функції розвитку);

б) *стійкість* (наявність необхідних умов, гарантій та системних зв'язків між елементами як мінімум на рівні, достатньому для забезпечення реалізації функції розвитку).

Таким чином, функції розвитку і безпеки, перебуваючи у діалектичному взаємозв'язку, проявляють себе через власну внутрішню структуру і на практиці як єдиний, цілісний процес забезпечують життєдіяльність держави чи підприємства. При цьому слід пам'ятати, що зміст структури від рівня економічної безпеки не змінюється, різниця буде у характері цих елементів.

Отже, вплив акціонерних товариств на економічну безпеку держави реалізується насамперед через функцію розвитку, результатами якої є: переважна частка у ВВП, наповнення державного бюджету, формування конкурентоздатної економіки держави, наповнення ринку товарами для потреб держави, юридичних і фізичних осіб, участь у соціальних програмах держави. Це дозволяє державі виконувати властиві їй функції, в тому числі й у сфері національної безпеки, та реалізовувати національні економічні інтереси, серед яких є створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, в розвиток якої, як зазначено вище, вагомий вклад вносять акціонерні товариства. У свою чергу, такі результати є можливими завдяки функції безпеки, яка протидіє різним загрозам, у тому числі загрозам, пов'язаним з недоліками корпоративного управління, корупцією, з недосконалістю чинного законодавства та державного управління тощо.

Очевидно, що ефективність функції безпеки акціонерних товариств залежить не тільки від власних можливостей, а й від держави, особливо від якості державного управління, нормативно-правового забезпечення та наявності і ефективності механізмів взаємодії системи економічної безпеки АТ та системи безпеки держави в процесі протидії загрозам. Наприклад, суттєвою допомогою для безпеки АТ була б інформація про антиправні дії транснаціональних корпорацій, про рейдерські захоплення, про проникнення в управлінські структури представників організованих злочинних угруповань тощо. Подібна допомога відповідним структурам системи безпеки держави могла б бути з боку служб безпеки АТ, наприклад допомога у розшуку відповідних осіб, надання інформації про відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом тощо. Практика такої взаємодії має місце в США, ряді європейських країн та інш. У загальному механізм взаємодії системи економічної безпеки АТ з системою безпеки держави схематично відображено на рисунку.

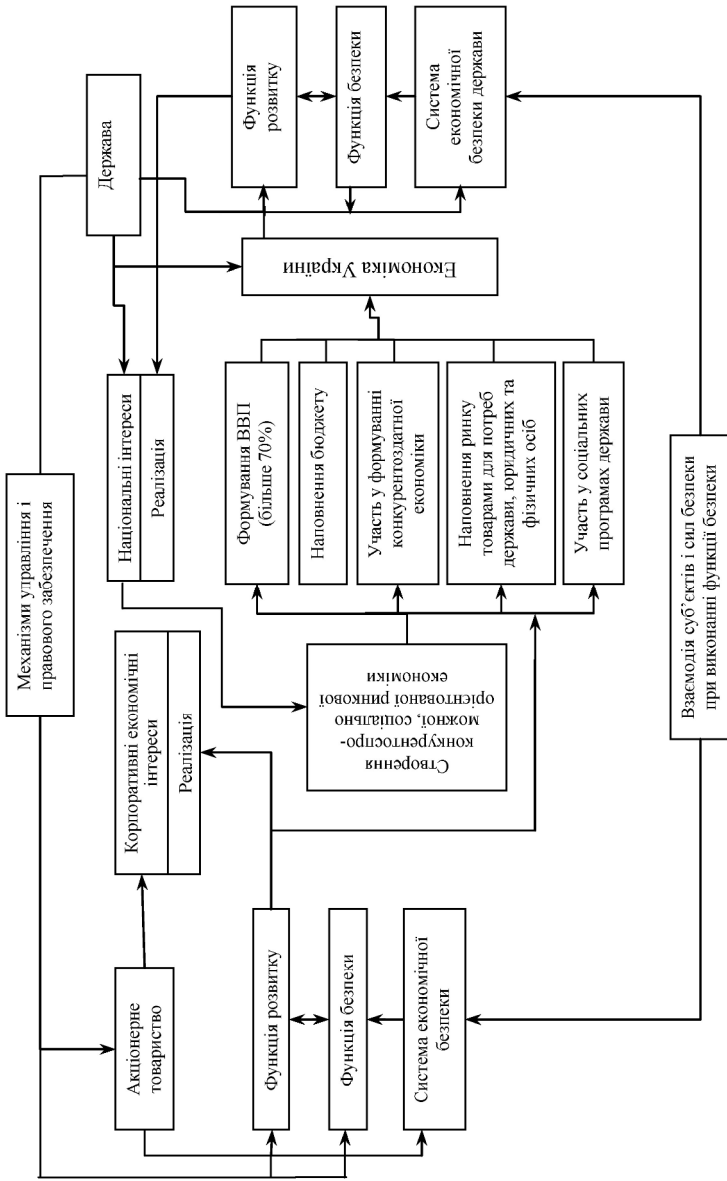

Рис. Механізм взаємодії системи економічної безпеки АТ з системою безпеки держави

На загальнодержавному рівні пріоритети, завдання та механізми забезпечення національної безпеки держави викладені у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента від 12.02.07 р. № 105/2007 [11]. У документі слушно наголошується на тому, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах та цілях, які мають відповідати викликам і загрозам ХХІ століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки.

Національна безпека будь-якої держави охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства і забезпечується не тільки завдяки зусиллям державних органів, а й недержавних інституцій. Такий підхід практикується в усіх економічно розвинених країнах.

Ефективність забезпечення економічної безпеки України залежить від рівня єдності та збалансованості державної політики, в основі якої повинна бути узгоджена, скоординована та адекватна внутрішнім і зовнішнім загрозам система заходів. Складовою частиною цієї державної політики має бути комплексна система забезпечення безпеки суб'єктів господарювання. Остання має органічно поєднувати загальнодержавні заходи з безпеки і безпекові заходи суб'єктів господарювання.

В Конституції України зазначено, що держава повинна дбати як про власну економічну безпеку, так і про захист прав усіх суб'єктів, зокрема й тих, що здійснюють підприємницьку діяльність [7, с. 141]. Водночас підприємництво, згідно з Основним законом, не має права на самозахист. Відсутність чітко визначеного права підприємців на гарантування власної безпеки призводить до значних витрат, змушує їх йти на певні кроки щодо забезпечення безпеки, що в свою чергу, іноді спричиняє порушення законодавства України [6, с. 32–37].

Отже, держава зобов'язана з точки зору національних інтересів створювати умови для організації системного захисту вітчизняного підприємництва. Проте, на практиці питання економічної безпеки підприємницьких структур, у тому числі акціонерних підприємств вирішується виключно власними силами суб'єктів господарювання та іншими силами недержавних структур безпеки. При цьому сукупність таких структур нині становить, поки що не формалізований, сегмент недержавної складової економічної та національної безпеки.

Як свідчать результати аналізу стану недержавного сектора безпеки України, останній є неорганізованим, функціонує несистемно, немає розробленої законодавчої бази, системи підготовки і перепідготовки спеціалістів, ґрунтовних наукових розробок.

Значною проблемою є також і те, що недержавний сектор (приватні структури з безпеки) не визначаються законодавством України

як суб'єкт забезпечення національної та економічної безпеки держави. Відтак на державному рівні не здійснюються заходи із системного залучення реально функціонуючих інститутів до процесу забезпечення економічної безпеки України. Єдиним можливим підходом у рамках чинного законодавства України до участі приватних структур безпеки в архітектурі національної безпеки є участь через визначеного Законом України «Про основи національної безпеки України» суб'єкта – громадян України, їх об'єднань (ст. 4) та інститутів громадянського суспільства (п. 4.3) [5].

При цьому роль останніх зводиться до повноваження привертати увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни, у законний спосіб і законними засобами захищати власні інтереси, а також власну безпеку (ст. 9).

Цілком зрозумілим є те, що інститути громадянського суспільства, громадяни та їх об'єднання не можуть замінити приватні структури безпеки та окремі суб'єкти господарювання з безпековими функціями, які повинні бути самостійним суб'єктом забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки. Таким чином, з одного боку – нівелюється основне визначене Конституцією України право – право на самозахист щодо юридичних осіб – суб'єктів господарювання, з іншого – держава не користується наявним у приватних структур ресурсом для захисту власної безпеки.

За роки незалежності в Україні не було створено ефективної системи безпеки держави, яка б відповідала міжнародним стандартам та задовольняла потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності. Поряд з цим, фінансові затрати підприємств та компаній на охорону, юридичні послуги, різні судові справи, протидію рейдерству не тільки не зменшуються, а навпаки – зростають.

З урахуванням того, що інтеграційний розвиток України у напрямку європейських та світових організацій вимагає нових шляхів до стандартів безпеки, окрему увагу необхідно присвятити розвитку міжнародного співробітництва з провідними зарубіжними організаціями в сфері безпеки. Враховуючи приєднання України до СОТ та поступову економічну інтеграцію з країнами ЄС, має відбуватися процес структуризації і упорядкування ринку послуг безпеки в Україні, а також приведення стандартів його функціонування до європейських.

Таким чином, основними завданнями майбутньої моделі взаємодії держави і суспільства в напрямі захисту вітчизняного підприємництва, як окремого сегмента національної безпеки держави, є:

– створення реальних механізмів взаємодії виконавчої влади з громадськими організаціями, які відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» є суб'єктом забезпечення такої безпеки;

- участь державної влади в регулюванні недержавної системи безпеки;
- організація системи комплексного захисту акціонерних товариств як основних бюджетоутворюючих підприємств;
- створення системи професійної підготовки фахівців до діяльності в недержавному секторі безпеки та ін.

Таким чином, для організації системи безпеки підприємництва, в тому числі і акціонерних товариств, як складової національної безпеки, необхідно сформувані відповідні організаційні механізми взаємодії служб безпеки суб'єктів господарювання, детективних агентств, громадських організацій та інших інституцій з безпеки, як з органами державної влади, так і між собою.

Для цього насамперед необхідно внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України», Стратегії національної безпеки України. Розробити та прийняти закони «Про охоронну діяльність», «Про комерційну таємницю», «Про детективну діяльність», «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб», «Про зброю». Актуальною є розробка Загальнонаціональної програми забезпечення безпеки підприємництва в Україні та перегляд, з урахуванням міжнародного досвіду, умов ліцензування тощо. Тільки комплексний підхід у масштабах усієї держави може гарантувати створення надійної і ефективної системи захисту українського підприємництва. Це, у свою чергу, дозволить створити умови для підвищення рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості українського бізнесу, що є пріоритетом політики у сфері національної безпеки.

Разом із зазначеним, сьогодні необхідно змінювати світогляд власника, керівника і менеджерів акціонерного підприємства, коли економічна безпека розглядатиметься ними як корінна функція його життєдіяльності, як філософія управління, тобто управління через призму безпеки. При цьому процес забезпечення безпеки економічної діяльності не має відбуватися заради самої безпеки, а повинен шляхом протидії загрозам створювати необхідні умови для реалізації функції розвитку та корпоративних економічних інтересів.

Висновки. Проведені наукові дослідження показують, що діяльність акціонерних товариств суттєво впливає на економіку України, а відтак і на її економічну безпеку. У свою чергу, це дозволяє фінансувати державою виконання власних функцій, в тому числі і функції забезпечення національної безпеки. Отже, одним із національних інтересів має бути створення відповідних умов для розвитку акціонерних підприємств і самого товариства. Це можливо за умови формування ефективної системи економічної безпеки акціонерних підприємств, у

механізмі якої мають бути державна і недержавна складові. Причому мають бути чітко виокремлені та законодавчо і нормативно забезпечені види функцій економічної безпеки держави та економічної безпеки акціонерного товариства.

Таким чином, кожен з суб'єктів та елементів механізму забезпечення безпеки буде свідомо працювати на національну безпеку, і загальна ситуація в державі значно покращиться, починаючи від криміногенної ситуації і закінчуючи інвестиційною привабливістю. В країні буде реалізовуватися один з найважливіших демократичних принципів: проблема безпеки конкретної людини чи суб'єкта господарювання – це проблема всієї держави. Проте на практиці сьогодні такої системи економічної безпеки акціонерних підприємств поки що не створено. Держава недооцінює можливості недержавних структур безпеки щодо протидії загрозам та ефективної взаємодії у процесі забезпечення економічної безпеки як держави, так і акціонерних товариств. З цих проблемних питань на сьогодні ще немає відповідних наукових розробок, а тому є потреба у подальших наукових дослідженнях.

1. Вареник Н.О. Почему ныне акции для народу? / Н.О. Вареник // Дзеркало тижня. – 2009. – № 6 (734). – 21–27 лютого. – С. 8.

2. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. – К.: Нац. Ін.-т. проб. між. нар. Безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.

3. Впровадження закону «Про акціонерні товариства» // Цінні папери України. – 2009. – № 7 (549). – 19 лютого.

4. Денис О.Б. Соціально-економічні механізми управління акціонерним капіталом: дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / О.Б. Денис. – Л.: НАН України; Інститут регіональних досліджень, 2004. – 245 с.

5. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.

6. Капустін М. Про деякі проблеми економічної безпеки підприємства / М. Капустін // Персонал. – 2007. – № 6. – С. 32–37.

7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

8. Минав Г.А. Безопасность организации: учебник / Г.А. Минав. – К.: КНТ, 2009. – 440 с.

9. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: навч. посібник / [Н.Й. Реверчук, Я.Й. Малик, І.І. Кульчицький, С.К. Реверчук]; за ред. докт. екон. наук С.К. Реверчука. – Львів: ЛФМАУП, 2000. – 192 с.

10. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность России. Общий курс / В.К. Сенчагов; под ред. В.К. Сенчагова. – М.: Дело. – 2005. – 896 с.

11. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.07 р. № 105/2007 // Урядовий кур'єр, Орієнтир, 2007. – 7 березня.